

W E R K S C H R I F T

“verschuivend drukken”

- *shift-printing* –

over het vervaardigen van schuifdrukken

- *shift-prints* –

als onderdeel van de prentkunst

bedoeld voor grafische kunstenaars

door

Henc van Maarseveen

Gouda, 2008

Inhoud

Ter inleiding: de schuifdruk, een andere prent

1. De schuifdruk op zijn eenvoudigst
2. De meer ingewikkelde schuifdruk
3. Bruikbaarheid: realistisch/abstract/figuratief
4. Over de drukvorm
5. Over het papier
6. Over de drukpers
7. Over inkt en inkt dikte
8. Over het drukschema
9. Hoe op het papier?
10. Over de oplage
11. Enkele werkaspecten
12. Enkele theoretische aspecten
13. Een onverwachte bruikbaarheid
14. Tenslotte

Lijst van schuifdrukvoorbeelden

Schuifdrukvoorbeelden

Verantwoording

Summary in English

Ter inleiding: de schuifdruk, een andere prent

Verschuivend drukken is een van de methoden voor het handmatig drukken van prenten. Het vormt een afwijking van de traditionele manuele technieken in de prentkunst. Bij de traditionele technieken is het maken van de drukvorm het belangrijkste. Drukvormen zijn onder meer de houtsnede, de betékende lithosteen, de uitgebeten ets. Op de drukvorm ligt de beelding vast. Die moet alleen nog met inkt worden afgedrukt. Het afdrukken zelf is een technisch proces dat weliswaar kundigheid vereist maar in het algemeen geen zelfstandige artistieke betekenis heeft en daarom door de grafische kunstenaar ook kan worden uitbesteed aan een gespecialiseerde drukker. In de drukvorm concentreert zich het artistieke, het afdrukken is vooral bekwame uitvoering.

Bij verschuivend drukken is het belang van de drukvorm minder overheersend. Meer bepalend is de wijze waarop de drukvorm wordt afgedrukt. Ook het afdrukken zelf wordt een creatief proces. Het artistieke gebeuren dat bepalend is voor de uiteindelijke prent is tweevoudig: het maken van de drukvorm en het afdrukken ervan, waarbij dan bedacht moet worden dat de wijze van afdrukken de beelding van de drukvorm onherkenbaar kan veranderen.

Ik ben zo'n vijftien jaar met de schuifdruk doende. Bij toeval kwam ik erop, door een ongelukje. Ik was bezig een houtsnede af te drukken. Toen ik het papier eraf haalde bleek de inkt slechts vaag gepakt te hebben. Te weinig druk van de pers. Bijstellen en opnieuw drukken. Dat ging mis want het papier verschoof. Met als gevolg dat de vlakken van de houtsnede aan één kant schaduwlijnen kregen. Dat zag er verrassend uit. Ik ging erop door en verschoof het papier nog een aantal keren waardoor een beeld groeide dat nauwelijks nog herinnerde aan wat er op de houtsnede stond. Het was heel bevredigend. Daarom ben ik ermee verder gegaan.

Nu de prentkunst een autonome kunstvorm is geworden en bovendien haar functies in het opzicht van verveelvoudiging vrijwel heeft verloren (zelden drukt een grafische kunstenaar van zijn vrije werk nog een flinke oplage, men maakt hoogstens enkele drukken) heeft de vroegere arbeidsverdeling tussen het ontwerpen van de drukvorm en het afdrukken ervan geen nut meer. Men kan dus het ontwerpen van de prent zich ook laten uitstrekken tot de wijze van drukken, het afdrukken wordt dan een eigenstandig artistiek deelgebeuren. Dat heb ik op diverse manieren gedaan. Met mijn schuifdrukken heb ik ook op allerlei plaatsen geëxposeerd. Maar dat bleek het onverwachte gevolg te hebben dat collega's dachten dat "schuifdrukken" typisch kenmerkend voor mij waren en dat je die niet kon gaan "nadoen". Dat vind ik jammer. Want verschuivend drukken is alleen maar een bepaalde methode om prenten te maken. Net zoals de etsdruk of de litho. Zo'n techniek kan niemand monopoliseren, wie zou dat trouwens willen?

Omdat verschuivend drukken een niet-oninteressante extra mogelijkheid voor de handmatige grafische kunst biedt, leek het me goed enkele workshops te geven zodat collega's gemakkelijker zelf op deze wijze aan de slag kunnen gaan. Voor die workshops is dit werkschrift bedoeld. hvm

1

De schuifdruk op zijn eenvoudigst

Het is niet meer dan een gewoonte, een traditie, dat men grafische kunst in technische zin opvat als het maken van een drukvorm, die vervolgens keurig kan worden afgedrukt. Het is ingeworteld denken en overgeleverd handelen. Niet een onontkoombaar gegeven maar de uitkomst van volhardend kijken in dezelfde richting. Het kan ook anders. Even goed mogelijk is het om bij het maken van een prent het drukproces tot een creatief gebeuren te maken en afstand te doen van de dwanggedachte dat alle creativiteit zich in de drukvorm zelf moet uitleven. Een mogelijkheid om het drukken op een ander plan dan het ambachtelijke te brengen is om het drukken zelf tot vormgeving te maken. Dat is op vele manieren mogelijk. Het verschuivend drukken is er een van en het resultaat heet dan schuifdruk.

Verschuivend drukken beschrijf ik hier als een toepassing van de hoogdruk. Het kan ook in andere grafische technieken zoals diepdruk of doordruk, maar dat vergt iets andere manieren van doen. Daar ga ik hier verder niet op in.

In zijn eenvoudigste vorm is verschuivend drukken het meerdere keren afdrukken van een drukvorm op hetzelfde vel papier. De drukvorm wordt telkens iets verschoven in een of andere richting zonder dat hij opnieuw wordt beïnkst. Als dat beter uitkomt kan men ook het papier verschuiven en de drukvorm op dezelfde plaats laten liggen. Door de verschuiving wordt de afdruk in de schuifrichting steeds ijler. De contouren vervagen en de drukvorm raakt onherkenbaar. Het beginbeeld verandert door het verschuiven geleidelijk in een ander dat steeds minder aan de oorspronkelijke drukvorm herinnert.

2

De meer ingewikkelde schuifdruk

Het proces is te verfijnen en ook anders te organiseren. Zo kan men:

- in meerdere richtingen verschuiven
- regelmatig dan wel onregelmatig verschuiven, dat wil zeggen telkens evenveel verschuiven, dan wel verschuiven met variërende afstanden
- met insnedes werken door in een bepaalde fase van het drukken de drukvorm gedeeltelijk af te dekken
- tussentijds beïnkten
- met twee of meer drukvormen werken die naar elkaar toe of juist van elkaar af lopen
- meerdere drukvormen over elkaar heen schuiven.

Men kan overigens niet in het wilde weg verschuiven. Het moet volgens een drukschema gebeuren. Zonder uitgetekend schema krijgt men geen identieke afdrukken en verzeilt men van grafiek in monotypie.

3

Bruikbaarheid: realistisch/abstract/figuratief

Is de schuifdruktechniek in alle kunstrichtingen bruikbaar? In principe ja maar het hangt ervan af wat men wil. Streeft men bijvoorbeeld naar een prent met een natuurgetrouwe afbeelding van een stadsgezicht dan is de schuifdruk niet goed bruikbaar. Maar wil men een impressie maken van een vlucht vogels dan komt de schuifdruk zeer van pas, net zoals voor een impressie van een wolkenlucht, een zee of een weggennet. Ik werk zelf vrijwel uitsluitend abstract en daarvoor heb ik de schuifdruk steeds een uitgelezen techniek gevonden. Maar enkele keren heeft de schuifdruk me ook goede diensten bewezen bij figuratief werk.

4

Over de drukvorm

Vaak gebruik ik kurklinoleum dat ik op de goede drukhoogte krijg door het te plakken op een stukje multiplex of ander plaatmateriaal. Het nadeel van dit soort linoleum is dat het geen scherpe lijnen kan opleveren. Dat wordt al beter als men hard vloerlinoleum neemt, maar het gaat natuurlijk het beste met een gravure in kopshout of een metalen hoogdrukform. De drukvorm hoeft niet uit één stuk gesneden te worden, kan ook uit opgeplakte stukjes bestaan.

5

Over het papier

Het papier stelt geen beperkingen. Mits het niet bevochtigd is. 200 grams kwaliteitspapier vertoont geen aftakeling als het vijftig keer door de pers is gehaald. Bij lichter papier is het wat moeilijker. Bij minder dan 120 grams krijg je door de herhaalde persingen al gauw te maken met doorslaan van de inkt en soms ook wel met vervorming van het papier. Maar het hangt erg af van precies werken. Als je schraal beïnt, weinig spanning op je pers zet en bijna strelend met je papier omgaat, valt het allemaal wel mee.

Als je het papier wilt vastzetten om alleen de drukvorm te verschuiven, kun je dat doen met plakband. Maar dan heb je dus wel een iets ruimer papiervel nodig dan je als bladformaat voor je prent wilt, want je moet er nog van afsnijden. Dit is niet nodig als je hoogdruckpers een papieraanleg heeft, waarop het papier is vast te klemmen.

6

Over de drukpers

Een hoogdruck kan altijd met hand en lepel worden afgedrukt. Maurits C. Escher (1898-1972) heeft zijn houtgravures vaak op die wijze gedrukt. Maar gemakkelijk is het niet. Voor verschuivend drukken vind ik het ondoenlijk. Om bijvoorbeeld 20 verschuivingen met de muis van je hand af te drukken heb je wel heel veel tijd nodig. Met een drukpers gaat het in elk geval vlugger en meestal ook meer perfect. Hoe vlug het gaat, hangt niet alleen af van het aantal drukgangen maar ook van het soort pers. Met een handbediende proefpers, zoals die vroeger in industriële drukkerijen werd gebruikt, gaat het betrekkelijk snel. Op een degelpers, het meest ideaal voor een hoogdruck, is men langer bezig. Bij grote formaten is men echter aangewezen op een ets- of lithopers. Die vergen de meeste omslag en bovendien is er meer kans op misdrukken omdat het vastzetten van het papier of de drukvorm bij die persen moeilijker is.

7

Over inkt en inkt dikte

Ieder heeft haar of zijn voorkeuren voor inktsoorten. Voor verschuivend drukken maakt het soort inkt niet veel uit zolang het aantal verschuivingen beneden de tien blijft. Boven dat aantal en een enkele keer ook wel eens eerder wordt het de vraag of de drukvorm nog wel inkt afgeeft. Er is geen speciale schuifdruckinkt. Mijn bevinding is dat over het algemeen etsinkt op oliebasis het langst inkt blijft afgeven. Welke etsinkt men neemt, is niet van belang maar men kan beter geen tubes gebruiken, want hoe handig die ook zijn, ze bevatten veel olie en die slaat snel door het papier heen.

De inktopbreng op de drukvorm moet niet te dik zijn. Niet omdat de inkt dan gaat “parelen”, wat ik trouwens wel een mooi effect vind, maar omdat de inkt gaat doorslaan. Op de achterkant van de prent ontstaan na verloop van enkele jaren geel/bruine olievlekken, die ook weer naar de voorkant gaan doorschijnen.

Blijkt de inktopbreng bij de eerste afdruk te dik te zijn dan kan men het beste zonder de drukvorm te verschuiven die nog een keer afdrukken met een dun velletje ander papier tussen drukvorm en prentpapier. Dat kan men desnoods een aantal keren herhalen maar meestal is één keer wel afdoende.

Hoe het werkt met inkt op waterbasis of op basis van acryl weet ik niet.

Evenmin ben ik voldoende op de hoogte van non-toxische inkten.

8

Over het drukschema

Je kunt net zo ver en vaak verschuiven als je wilt. Maar doe het volgens een drukschema. Als je geen schema hebt hoe je gaat drukken, dan kun je geen identieke afdrukken maken. Dat is best maar ik hecht persoonlijk aan de mogelijkheid van verveelvoudiging die voor mij de kern van de prentkunst is. Een prent die niet min of meer identiek kan worden verveelvoudigd, is een monotype en die hoort meer bij de teken- of schilderkunst.

Hoe maak je een drukschema?

Handig is om op de plaat van je drukpers, een vel papier vast te plakken waarop je uittekent hoe je de drukvorm telkens over dat papier zult verschuiven. Teken dus bijvoorbeeld een horizontale lijn en geef daarop de verschuifafstanden aan in de richting waarin je wilt verschuiven. Als je én naar boven én naar beneden én naar links én naar rechts wilt gaan verschuiven krijg je dus als drukschema een kruisvorm met op elke arm de verschuifafstanden.

Zolang je in rechte lijnen wilt verschuiven is het handig om de drukvorm te verschuiven langs een vaste lat. Dan krijg je de meest strakke nauwkeurigheid. Wil je in cirkelvorm verschuiven dan kun je bijvoorbeeld twee MDF-plaatjes gebruiken die je op elkaar legt. Het ene, grotere plaatje, met in het midden een pinnetje, leg je vast op de pers, het andere, kleinere plaatje met daarop de drukvorm heeft een gaatje in het midden waar het pinnetje van de benedenplaat doorheen kan. Je kunt dan de cirkelvormige schuifafstanden op het benedenplaatje aftekenen.

Er zijn overigens allerlei verdere variaties mogelijk: je kunt het papier afdekken met verwijderbaar plakband zodat je vaste witte partijen krijgt, je kunt tijdens het drukken een vast stuk van het papier dan wel van de drukvorm afdekken, je kunt kriskras verschuiven, je kunt kortom je gang gaan en je uitleven.

9

Hoe op het papier?

Verschuiven, drukschema, beïnkten, het is allemaal wel mooi en aardig maar uiteindelijk gaat het erom hoe het op het papier komt. In dat verband is de plaats van de prent op het papier van belang. Die plaats wordt bepaald door de papiermarges van de prent. Dat is bij verschuivend drukken een iets groter probleem dan bij een gewone druk omdat je moet uitrekenen hoe groot het prentbeeld na alle verschuivingen zal zijn. Het vergt wat rekenwerk en uitproberen.

Over de oplage

Het is raadzaam om van te voren de oplage te bepalen. Op praktische gronden kan men namelijk moeilijk eronderuit om de oplage meteen helemaal te drukken. Theoretisch genomen zou het later kunnen, maar dan moet men behalve de drukvorm ook de drukschema's bewaren en daarbij tevens alle handelingen beschrijven die bij het drukproces een rol hebben gespeeld. Anders krijgt men nooit identieke afdrukken. Dat is in de praktijk te veel gedoe. Eenvoudiger is het om de hele oplage tegelijk klaar te maken. Gevolg is wel dat de oplagen vaak klein zullen blijven. Als het om een opdracht gaat ligt het anders, maar bij vrij werk is men geneigd om weinig exemplaren te drukken. Iedere graficus vreest nu eenmaal de last der onverkochte prenten die de lade doen buigen en de ziel bedrukken. Een kleine waarschuwing met betrekking tot opdrachten. Ik heb één keer een schuifdruk in een oplage van 150 gemaakt. Per prent waren het 30 verschuivingen. In totaal ging de persrol dus 4.500 keer over de drukvorm heen. Die kon er wel tegen maar ik niet. Een tennisarm kreeg ik en het woord schuifdruk kon ik niet meer horen. Kortom: aanvaard niet te lichtvaardig een opdracht tot het maken van een ingewikkelde schuifdruk in een grote oplage.

Enkele werkaspecten

Zoeken naar een goede verhouding tussen eenvoud en complexiteit vergt al gauw meer proberen en meer proefdrukken dan bij andere grafiek. Een verwarrende omstandigheid is dat men al gauw een aardig resultaat lijkt te boeken. Dat is de misleiding van het onverwachte. Men moet trachten daar doorheen te komen om verdieping van de beeldinhoud te kunnen bereiken en niet te blijven steken in interessante sier. Er is ook voorzichtigheid geboden bij het opvoeren van de complexiteit. Hoe ingewikkelder de drukvorm, hoe meer kans dat de beeldinhoudelijkheid tijdens het drukken onhelder wordt. En hoe complexer het drukprocédé hoe warriger de prent kan worden om tenslotte in chaos te eindigen.

Ook als men het bij zwart/wit houdt, ontstaan vaak bijzondere effecten die men niet gemakkelijk met een andere grafische techniek kan bereiken. Het is verleidelijk om op dat soort effecten te gaan jagen of zich te gaan verliezen in technische hoogstandjes.

Effectbejag en vertechnering zijn risico's. De schuifdruk loopt gauw het gevaar dat de beeldinhoud ondergeschikt raakt aan de oogstreling of aan de technische verbluffing. Dan wordt zij in inhoudelijk opzicht onaantrekkelijk. Net zoals dat het geval is bij elke andere prentsoort.

Zoals hier beschreven is deze variatie van de hoogdruk minder goed bruikbaar voor wie op lijn en lijnvoering zijn gesteld. Men krijgt eerder vaagheid en sfeer. Ook als het beeld heel duidelijk is, bezit het toch al gauw trekken die men als "gevoelig" zal aanmerken. Het lijkt wat op de sferische uitstraling van een doorwerkte drogenaaldprent.

De uitkomst van het verschuiven is in het begin onzeker. Zelfs als men ruim ervaring heeft blijft de voorspelbaarheid gering. Al weet men dan bijvoorbeeld beter welke valkuilen men moet vermijden, een helder idee van wat er tenslotte te voorschijn zal komen heeft men niet. Het is telkens onverwacht. Ook halverwege het drukproces blijft het gissen. Pas tegen het einde wordt het beeld duidelijk.

Al zit hij eerst in een afwachtende rol, de graficus heeft wel de eindbeslissing. Hij kan het product dankbaar van de pers in ontvangst nemen en het proces met het nu voorspelbaar

geworden resultaat opnieuw in gang zetten. Als hij ontevreden is, en dat zal bij de eerste proef bijna altijd het geval zijn, kan hij de drukvorm corrigeren of het drukproces veranderen. Hij kan het product ook verwerpen en dan afzien van herhaling.

12

Enkele theoretische aspecten

Bij verschuivend drukken wordt het drukproces zelf artistieke vormgeving. Of ingewikkelder gezegd, het representatie- en uitvoeringsconcept van de prent zijn niet meer van elkaar te onderscheiden, ze vallen samen. Niet de eigen conceptualiteit maar wel het eigen handschrift verdwijnt naar de achtergrond evenals de persoonlijke expressie. De drukpers verandert van reproductiemachine als het ware in een collega die een eigen inbreng heeft en zelf creatief wordt. Het persoonlijke dat ateliergrafici soms in hun drukken proberen te realiseren, wordt bij verschuivend drukken eerder te niet gedaan. Dat is, hoe betrekkelijk ook, toch een intens verschil met bestaande werkwijzen.

In feite is er sprake van een terugtred van de graficus. Hij stuurt weliswaar het proces maar heeft niet veel te zeggen over wat er intussen gebeurt. Het beeld groeit buiten hem om. Hij ontwerpt een drukproces waarin hijzelf minder zichtbaar wordt. Het resultaat verradt de maker alleen voorzover er persoonlijke elementen in het procesontwerp zijn te herkennen. De prent ontwikkelt zich in relatieve autonomie ten opzichte van zowel de drukvorm als de graficus. Allebei verdwijnen ze als het ware uit het zicht. Tijdens het drukken ontdoet het beeld zich steeds meer van zijn materiële grondvorm en van de persoonlijkheid van de ontwerper. Men zou het toevalskunst kunnen noemen omdat er een ongeweten object tevoorschijn komt. Dat is het toch niet echt. Hoe onvoorspelbaar het resultaat de eerste keer ook is, het is de uitkomst van een weloverwogen proces en bovendien is het herhaalbaar. Voorzover het toeval een rol speelt is het een gestuurd toeval.

Een schuifdruk in zwart/wit met één keer inkt levert vergrijzing. Grijstonen zijn in hoogdruk op andere manieren te verkrijgen, met raster, inktvershraling of irisdruk, maar hier treedt een grijsverloop op volgens een gestuurd ritme. Er ontstaat een tonaliteit die niet op andere wijze te bereiken valt. Hierin ligt een extra rechtvaardiging voor de handmatige grafiek. Een schuifdruk is bij de huidige stand van de techniek alleen op een handpers te maken.

Reproducties in offset-, zeef- of laserdruk zijn wel mogelijk maar daarbij gaat zoveel aan variatie en nuance verloren dat er een hemelsbreed verschil is met het origineel. Dat zit hem mede in de variërende inkt dikte op het origineel die (nog) niet machinaal valt te bereiken. Ten tweede is het in zoverre een andere manier van grafiekbeoefening dat men niet werkt naar een bedacht resultaat toe maar vanuit een vaag en onaf vormgegeven. De gedachten vanwaaruit men drukvorm en drukproces ontwerpt, zijn ondergeschikt aan het einde dat open en ongewis is. Een ander soort ambachtelijkheid is het trouwens. Twee typische eigenschappen van het ambachtelijke, namelijk de handmatige bewerking van het materiaal, de drukvorm in dit geval, en het herkenbare individuele vakmanschap maken plaats voor de uitvoering van een proces dat beiden naar de achtergrond duwt. Er vindt als het ware een objectivering plaats. Het resultaat is meer een persoonsneutraal grafisch object dan een prent in meer gebruikelijke zin.

Een onverwachte bruikbaarheid

Buiten de publieke circuits om, en min of meer in de tijd verborgen, gaan sommige grafici de richting op van de absolute grafiek. Dat is prentkunst die zich los zingt van de veelheid, de multitude. Los van publiek, los van media, los van handel, verkoopbaarheid en uitleenbaarheid, maar ook weg van conservatoren, subsidies en recensenten. Het zoeken naar en het ontwikkelen van een eigen autonome grafische identiteit staan voorop. Grafiek als een volstrekt verzelfstandigde kunstspecialisatie die mikt op een non-associatieve beeldinhoudelijkheid en een non-talige zeggingskracht. Een prentkunst die de plaatjeskunst achter zich laat, de oplagedrang afwijst, alle schilderkunstige en tekenkundige elementen probeert uit te bannen en niets te maken wil hebben met herinneringen aan realisme, naturalisme, irrealisme, abstractie of welke kunsthistorische toeschrijving ook. Het gaat erom andere beelden aan de zichtbare wereld toe te voegen, die er voordien niet waren en die evenmin naar al bestaande beelden verwijzen. Dat is hoog gegrepen en trekt een grote wissel op de persoonlijke creativiteit. Misschien wel een zo grote wissel dat geen graficus daaraan geheel kan voldoen. Dan levert het verschuivend drukken, waarbij de drukpers als creatieve hulpkracht wordt ingeschakeld, een aanvulling op de eigen ontoereikendheid. Door het conceptuele af te zweren en over te gaan op procesmatigheid, kan er indirect iets tot stand komen dat nooit op basis van alleen directe persoonlijke bekwaamheid zou hebben kunnen ontstaan.

Tenslotte

Wat zag ik onlangs ingelijst hangen in het Gouds museum? De volgende, strak gedrukte tekst van Johan van Geluwe uit het Belgische Waregem:

**l'art – poor – l'art
mort – pour – l'art
l'or – pour – l'art**

Het is maar dat we het weten!

Lijst van drukvoorbeelden

A: de drukvorm, lino-snede, zwaar beïnk, één keer afgedrukt

B: drukvorm A, één keer licht beïnk, 16 x afgedrukt, telkens 3 mm horizontaal in één lijn naar links (spiegelbeeld) verschoven

C: drukvorm A, één keer zwaar beïnk, 16 x afgedrukt, telkens 3 mm horizontaal in één lijn naar rechts (spiegelbeeld) verschoven

D: drukvorm A, één keer zwaar beïnk, 10 x afgedrukt, telkens 5 mm diagonaal in één lijn links (spiegelbeeld) naar boven verschoven

E: drukvorm A, één keer licht beïnk, 15 x afgedrukt, telkens 3 mm horizontaal in één lijn afwisselend naar links en naar rechts verschoven

F: drukvorm A, één keer zwaar beïnk, 10 x afgedrukt, telkens 2,5 mm verticaal in één lijn naar boven verschoven

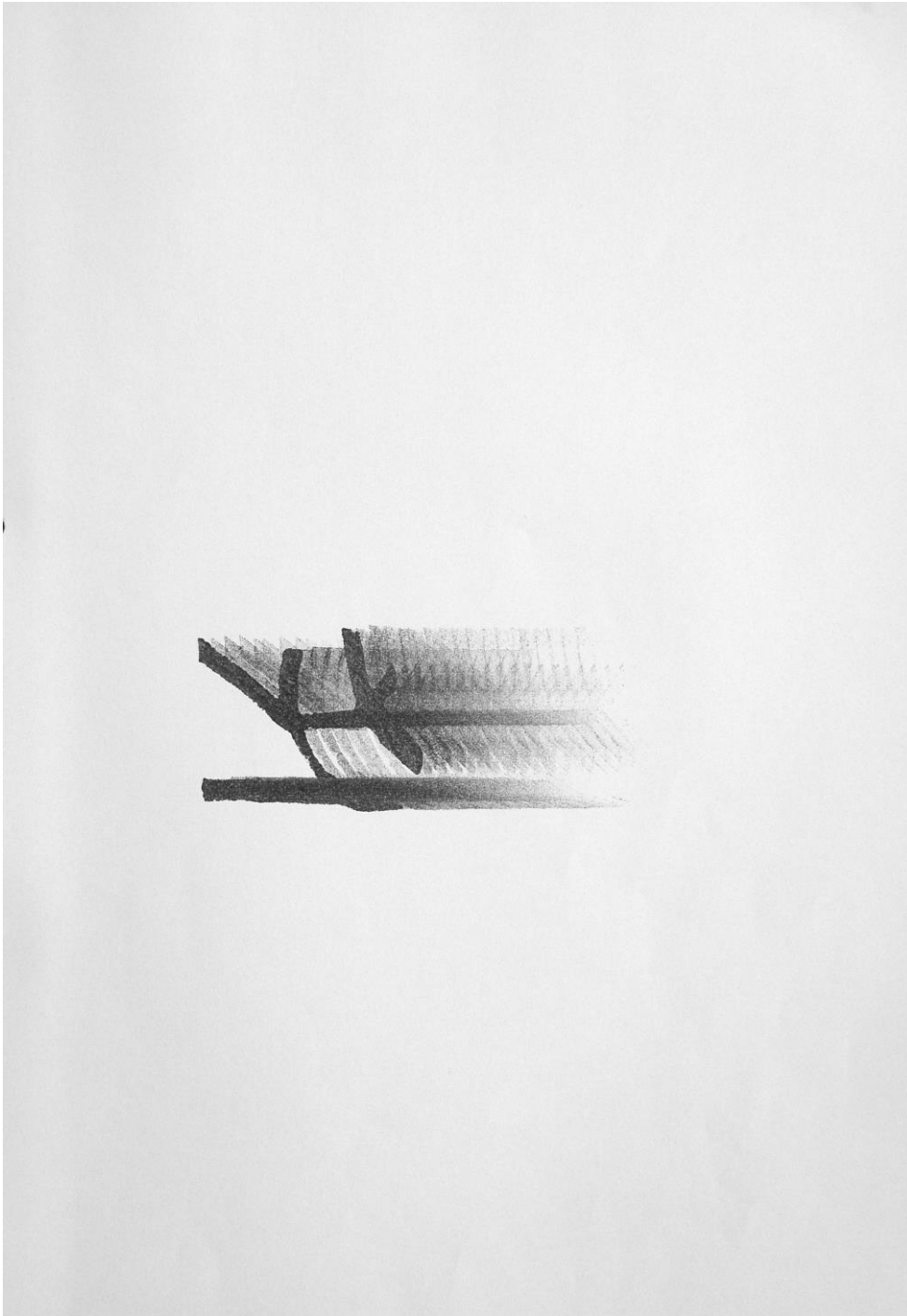
G: drukvorm A, twee keer licht beïnk, 30 x afgedrukt, telkens 5 mm verticaal in één lijn verschoven, 15 x van beneden naar boven, en na de 2e beïnkting 15 x van boven naar beneden

H: drukvorm A, één keer licht beïnk, 15 x afgedrukt, telkens in een cirkellijn met variërende afstanden verschoven

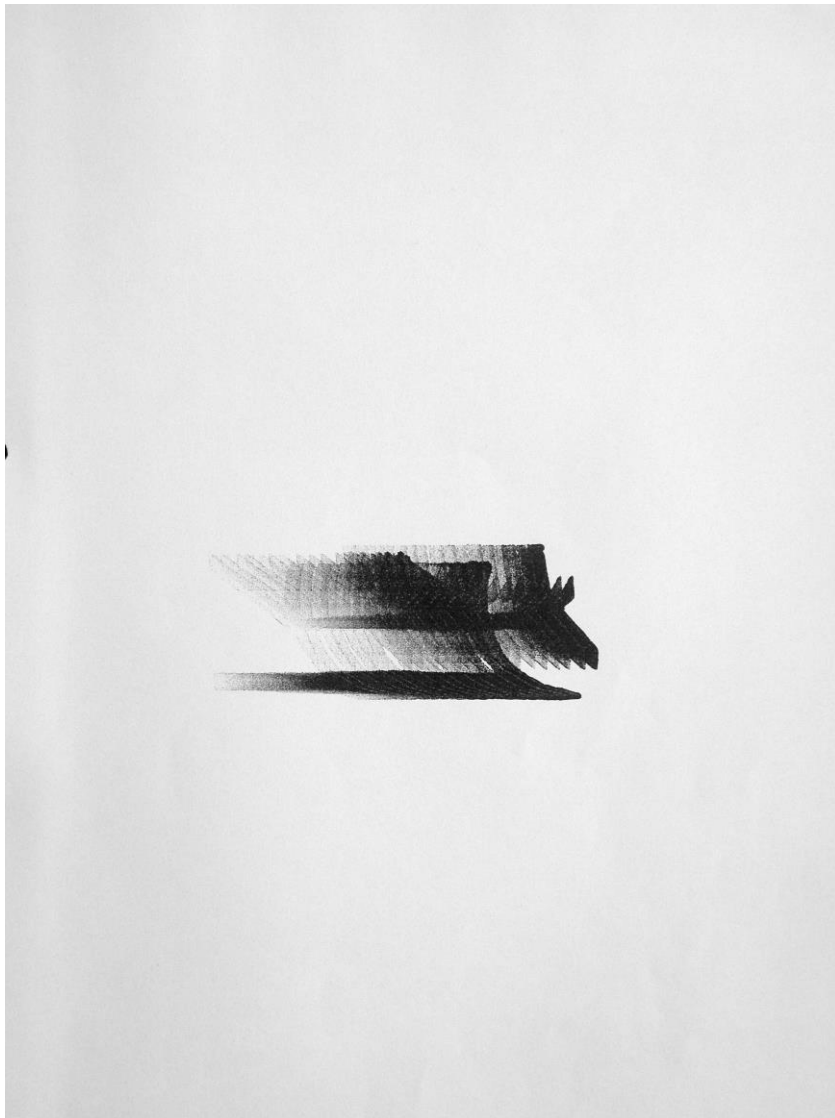
I: drukvorm A, één keer licht beïnk, 15 x afgedrukt, telkens in een halve cirkel met variërende afstanden verschoven

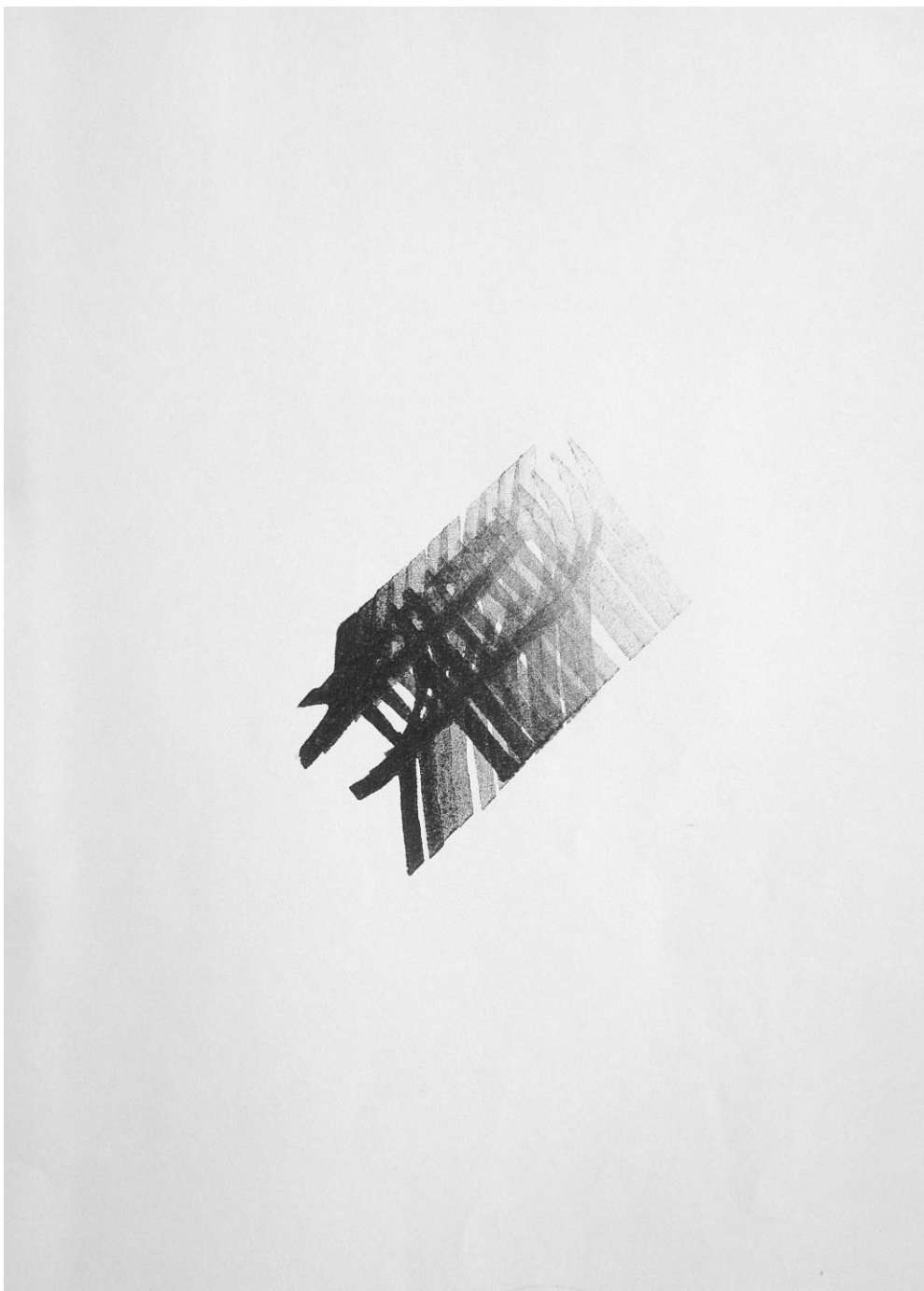
Drukvoorbeeld A

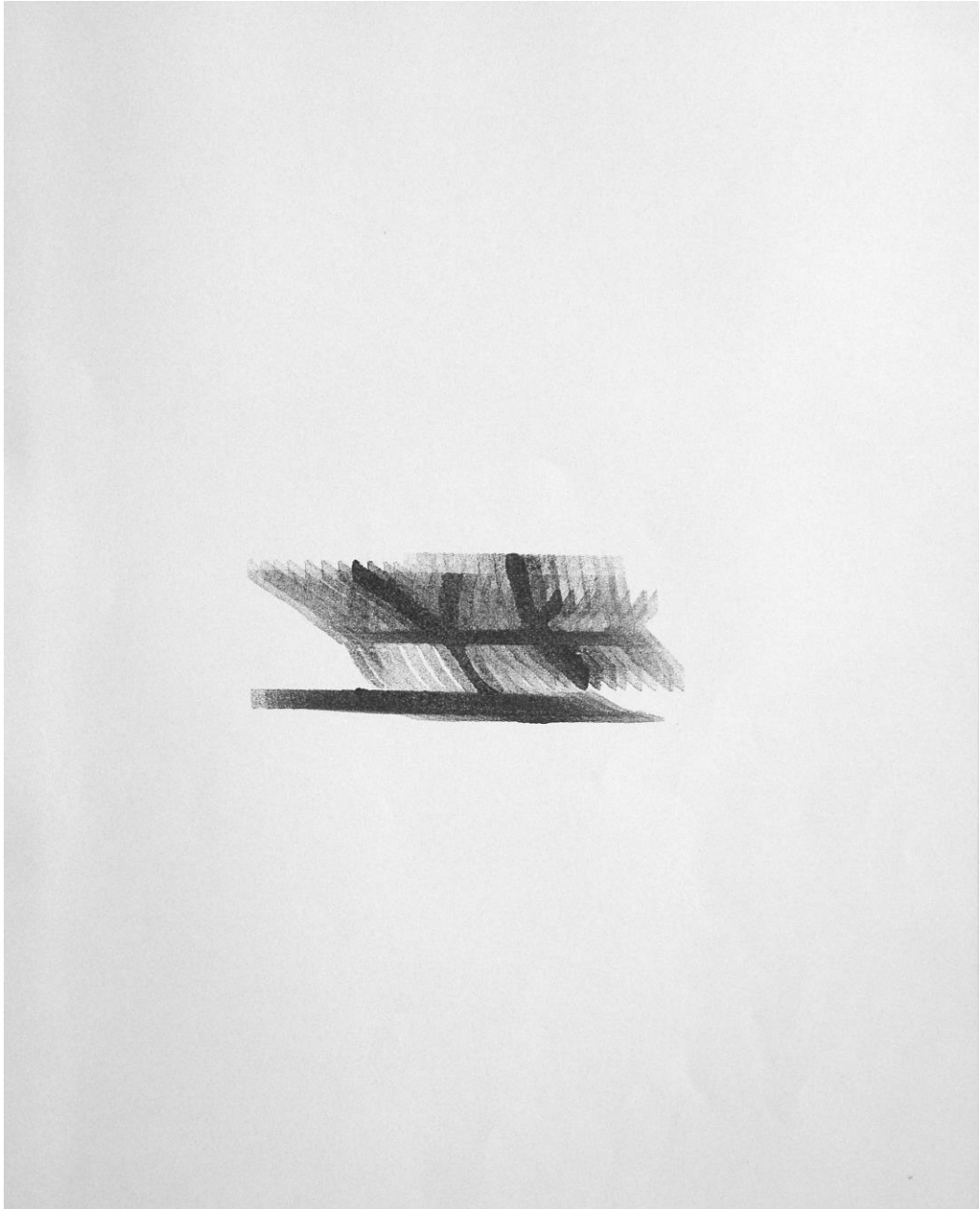
Drukvoorbeeld B

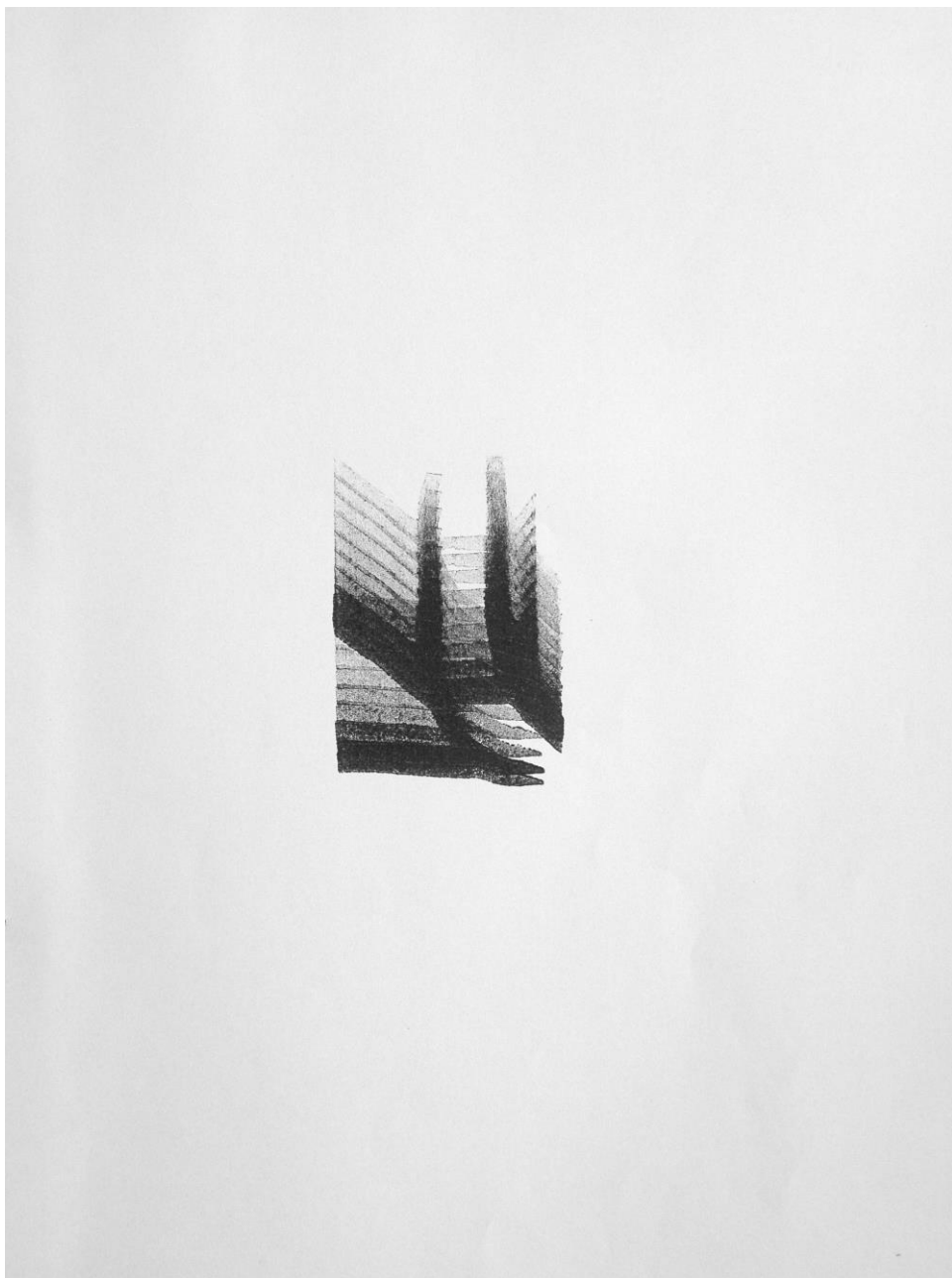
Drukvoorbeeld C

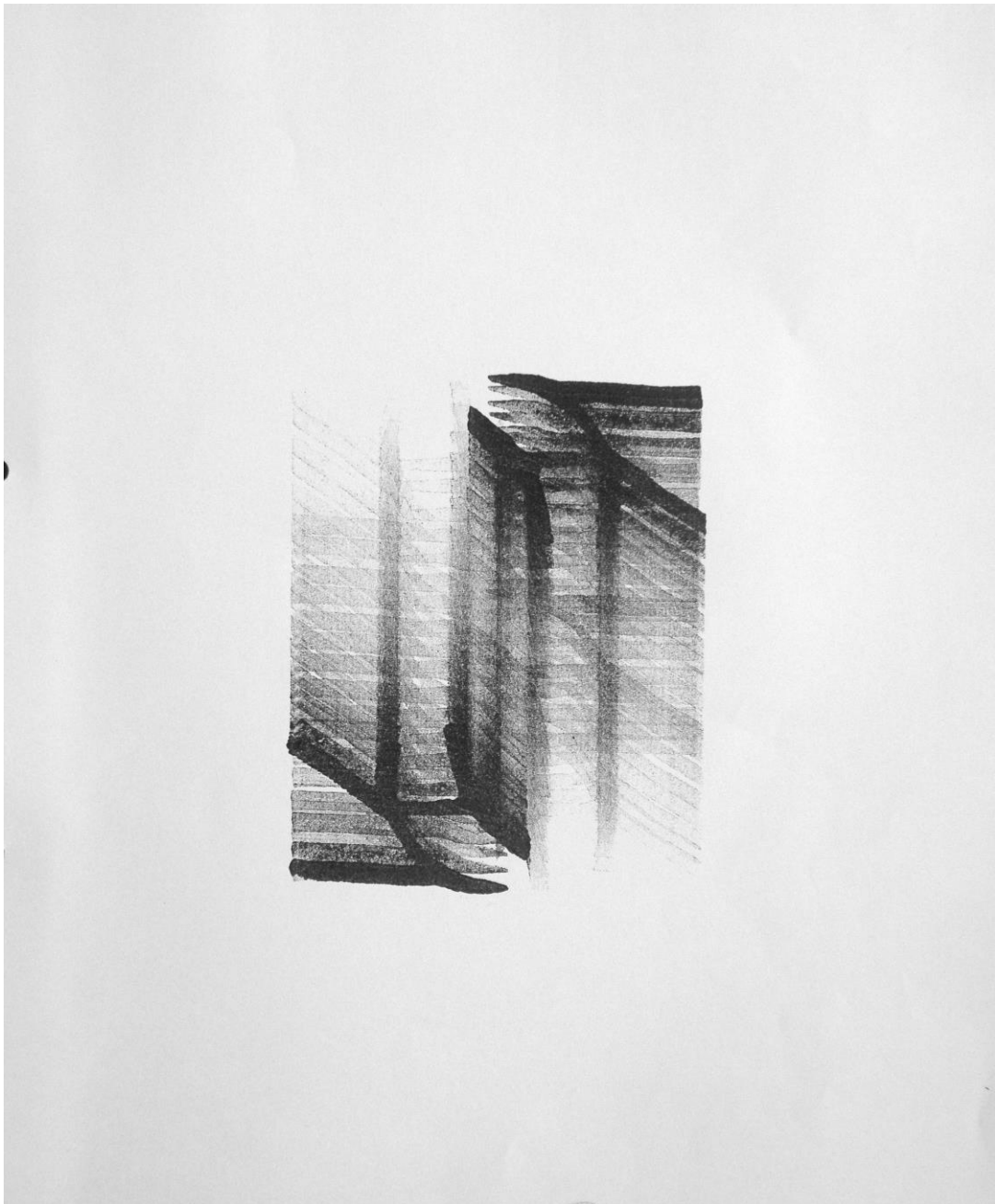
Drukvoorbeeld D

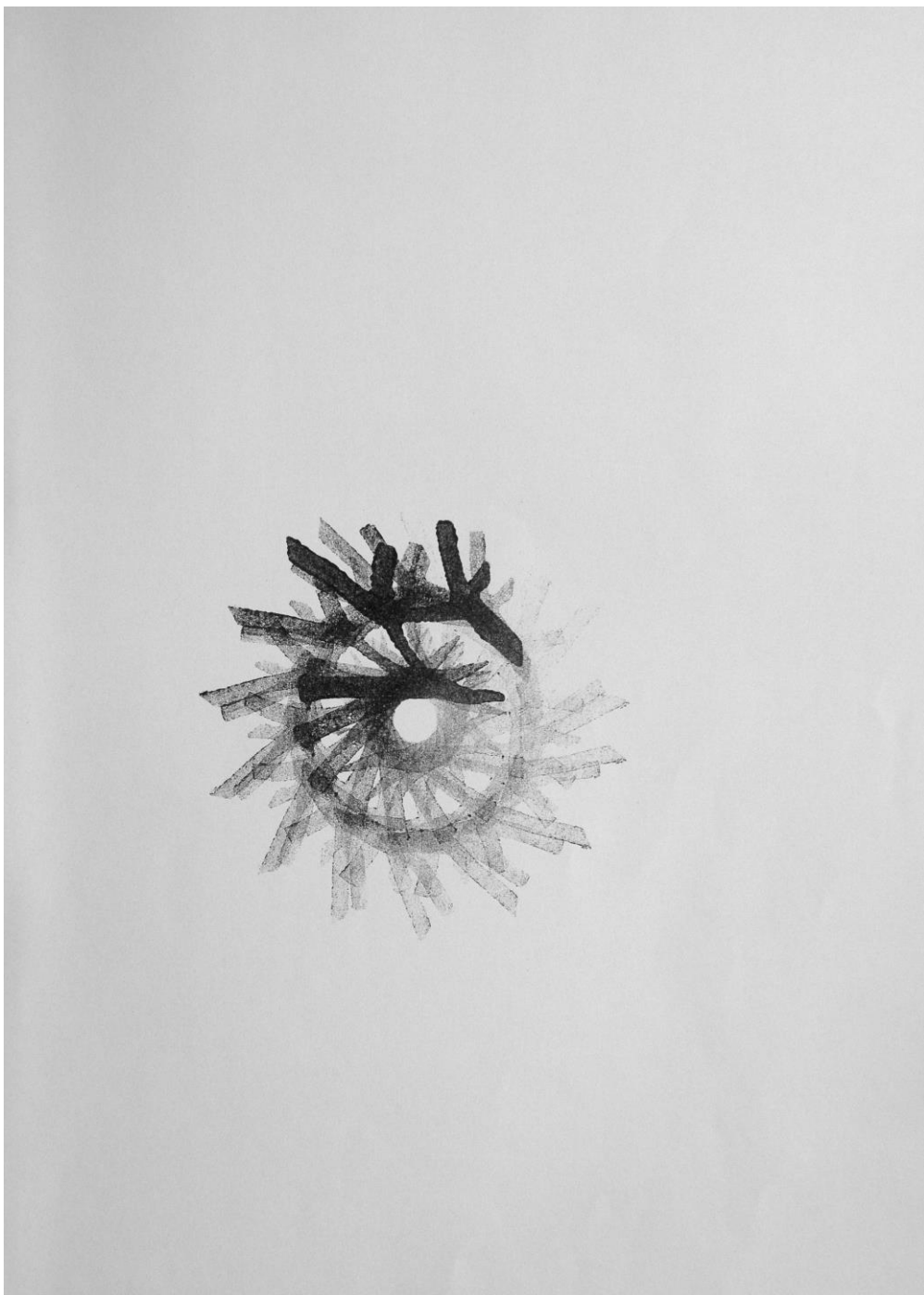
Drukvoorbeeld E

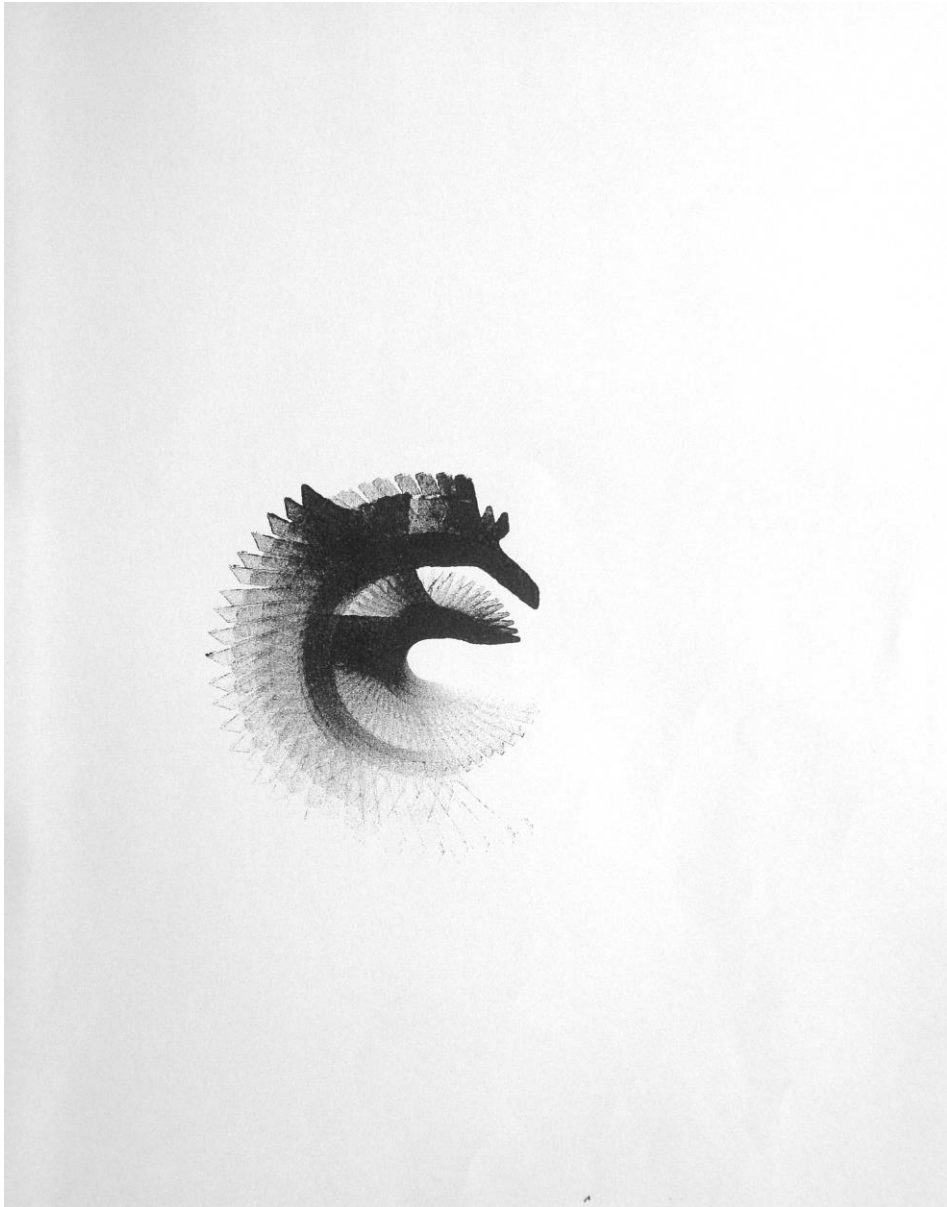
Drukvoorbeeld F

Drukvoorbeeld G

Drukvoorbeeld H

Drukvoorbeeld I

Verantwoording

Deze digitale versie van het Werkschrift is verzorgd door Theo Damsteegt, op basis van een origineel dat Herma Steur vriendelijk ter beschikking stelde, en wordt verspreid met toestemming van de auteursrechthebbenden.

De tekst komt precies overeen met die van het origineel, met uitzondering van de bladzijde-indeling en correctie van een enkele duidelijke typefout.

In plaats van de vertaling van de term “schuifdruk” in het Engels, Frans en Duits op het titelblad van de oorspronkelijke uitgave is alleen de Engelse term “shift-print(ing)” opgenomen, die ook gebruikt wordt in Damsteegts artikel over de schuifdruk in *Printmaking Today* 24/3 (Autumn 2015), p. 31.

A GUIDE TO SHIFT-PRINTING

Summary of *Werkschrift “Verschuivend Drukken”* by Henc van Maarseveen (2008)

Introduction to the summary

In the early 90’s Henc van Maarseveen (1926-2012), printmaker and professor of law at the Erasmus University Rotterdam in the Netherlands, discovered the shift-printing technique. As he writes in the preface to the Werkschrift, it happened by coincidence. He was printing a woodcut which turned out to be unclear because of insufficient pressure of the press. When he printed it again on top of the first print, the paper happened to shift, and as a result shadow lines appeared on one side. It created a surprising effect. When he shifted the paper a few times more, an image appeared in which the original design of the block could hardly be recognised any more. He found it a highly satisfactory result, and continued creating “shift-prints”.

Noticing that colleagues tended to think that the shift-print was characteristic of his work and should not be ‘imitated’, he planned some workshops in order to introduce them to the method. It is for those workshops that the Werkschrift, written in Dutch, was originally intended. Circulation remained limited, however, to a few xerocopies distributed among friends. One of them later expressed her regret that the text was hardly known. With the kind consent of the copyright holders, I then digitalized the Werkschrift in order to make it available through printmaking websites, and added this summary. It contains the main passages of Van Maarseveen’s text.

The term “shift-print” is my translation of Dutch “schuifdruk”.

Where the summary refers to Van Maarseveen in the third person, the original text has the first person, which I decided to avoid in order to prevent confusion. Such statements, then, are not my comments but passages where Van Maarseveen refers to himself.

Many shift-prints by Van Maarseveen will be found reproduced in: Ad Stijnman, Henc, Utrecht: Begijnkade 18 Uitgevers, 2011.

September 2016

Theo Damsteegt

www.theodamsteegt.com

A different type of print

The difference between shift-printing and the traditional types of manual printmaking is that in the latter all creative emphasis is on preparing the image on the form (for example, the woodblock, the litho stone or the etching plate) rather than on printing it. In shift-printing, on the other hand, the printing itself becomes a creative process. There, in other words, the artistic process is twofold – conceiving and executing the design of the form, and printing it.

Shift-printing is discussed here as a special type of relief printmaking – mainly linocut and woodcut, that is, with the woodblock or linoblock as its printform. However, the technique may be used in other types of printmaking, too.

Procedure

In shift-printing, a block is basically printed several times on one and the same piece of paper, shifting the block (or the paper) after each round of printing. The block is not re-inked in between, and in the consecutive rounds of printing the image becomes increasingly thin. Its outlines get blurred, and it gets more and more difficult to recognise the original design. In more complex types of shift-printing, the block may be shifted in various directions, or shifted with varying distances. At some point part of the block or the paper may be covered, or one may re-ink the block, or work with two or more blocks moving towards or away from each other. Or one may combine several blocks by shifting one over the other. An essential point in all this is that the shifting needs to be planned in advance and recorded in a printing scheme. Otherwise, it will be impossible to make a series of identical prints.

Types of image

Shift-printing cannot be used for any type of design. For example, we would not use it when aiming for a true-to-life image of a townscape. But it may well be applied for giving an impression of a flight of birds, a cloudy sky, a sea, or a highway system. Van Maarseveen used shift-printing almost exclusively for abstracts, and found it an excellent technique for that type of work. But occasionally, it has also served him well for figurative designs.

Paper

Almost any sort of paper can be used for shift-printing, as long as it is not moistened. Paper of 200 gsm, for example, does not wear out when printed fifty times on a press. When using paper of less than 120 gsm, however, we should apply only a little ink and little pressure, and handle the paper very carefully.

Printing

It is highly advisable to use a press for producing shift-prints. Hand burnishing is almost impossible because of the amount of time it will take to print twenty shifts, for example. Using a press speeds up the process and is often more accurate.

The speed of producing shift-prints is dependent, not only on the number of printing rounds but also the type of press. With a proofing press, printing will be comparatively fast. On a platen press, the best type of press for relief printing, it will take longer. In the case of large sizes, however, we will need an etching press or litho press. These types of press involve more work, and also enhance the chance of misprints as it is more difficult to fix the paper or the block.

Ink

As long as the number of shifts is less than ten, any type of ink can be used. When dealing with more shifts, the question is whether the block will still give off ink. There is no special shift-printing ink but on the whole, oil-based etching ink will give off ink for a longer stretch than other inks.

Van Maarseveen did not use water-based inks or non-toxic inks for shift-printing, and for that reason they will not be discussed here.

The printing scheme

In order to create identical prints, it is essential to draw a printing scheme. Fix a piece of paper on the bed of the press, and mark on it how the block will be shifted on it. This may be done by drawing a horizontal line and indicating on it how far the block will be shifted each time, and in what direction. In the case of a complex print, with shifts both up and down and both left and right, the printing scheme will take the form of a cross with the distances of shifting marked on each arm.

When shifting in straight lines, it makes sense to move the block along a strip of wood in order to reach maximum precision.

Positioning the image

In the more common types of relief printmaking, it is easy to position the image on the paper. In shift-printing, however, we have to calculate the size the image will have once the process of shifting has been completed. Such a calculation requires some counting and experimenting.

The size of the edition

Before starting to print, we should decide on the number of prints, as for practical reasons it is better to print the entire edition in one go. In theory, we might continue the printing later on but that would require not only saving the block and the printing scheme but also describing all actions that have played a role during the printing. Otherwise it will be impossible to produce identical prints. In practice, that is too complicated, and it is much simpler to print the entire edition in one round. As a consequence, the number of prints will often be small.

Producing a sizable edition of a shift-print, especially a complex one, can be a tough job in view of the number of actions required for each print. For example, an edition of 150 prints with each print taking 30 shifts means that one operates the press no less than 4500 times!

The nature of the shift-print

The search for a proper balance between simplicity and complexity tends to require more tryouts and testprints than in other genres of printmaking. The fact that we soon seem to reach a nice result is confusing – it means we are deceived by the unexpected, and we need to break through it in order to reach a more profound image. Moreover, we should take care to avoid too much complexity. The more complex the design of the block, the bigger the chance that during the printing process the content of the image becomes blurred. And the more complex the printing process, the more muddled the print may get, finally to end in chaos.

Shift-prints as described here are not very suitable for those who appreciate lines and line patterns, for their effect is often atmospheric rather than precise. Even when the image is very clear it will often show features that will be considered ‘sensitive’.

Initially, the result of shifting the block is uncertain. Even after having gained ample experience with the technique, we cannot easily predict the result. Though we have gained a better knowledge of the errors that should be avoided, we still do not have a clear idea of what

the final result will be. Each time the outcome is unexpected, and even halfway through the printing process it remains uncertain.

The final decision is, however, the printmaker's. He may accept the outcome, or decide to revise the block or change the shifts, or he may completely reject the result and refrain from trying again.

Some theoretical aspects

In shift-printing the printing process itself contributes to artistic design. The printing press as though changes into a partner whose contribution adds an extra dimension and who himself becomes creative. This new role of the press implies a huge difference with other types of printmaking.

In fact, the printmaker withdraws from the creative process. He steers it but does not have much of a say in the way the print grows, and devises a printing process wherein he himself becomes less visible. The print develops in comparative autonomy towards both the block and the printmaker. Shift-printing is not a matter of coincidence, however. It is the result of a well-considered process and moreover, repeatable.

Inking the block only once, with black ink, results in increasingly light tones of gray. Such gray tones can also be reached with other reliefprinting techniques, for example, "rainbow rolling". Here, however, the gradual change takes place in a controlled rhythm, and the resulting tonality cannot be achieved with any other technique.

Absolute printmaking

Outside the public circuits, some printmakers are quietly heading towards absolute printmaking. It is a type of printmaking that moves away from the multitude -- from the public, the media, commerce, and marketability as well as curators, subsidies and reviewers. It focuses on the printmaker's search for a personal autonomous identity. It is printmaking as a completely independent creative discipline, aiming at producing images that possess a non-verbal expressiveness and refrain from evoking associations. It is a printmaking that is not concerned with huge editions, which tries to banish all elements of painting and drawing, and refuses to evoke memories of realism, naturalism, unrealism, abstraction or any other attribution made by art history. Its point is to add other images to the visible world that have not existed before and which do not refer to existing images either. It is a difficult task that makes high demands on the artist's personal creativity, demands that are possibly so high that no printmaker will be able to accomplish the task completely. Shift-printing, which is characterized by the involvement of the printing press as a creative helper, may then well supplement the printmaker's own inadequacies.

Explanation of the print examples

Note: the print examples will be found at the end of the Dutch text.

A linocut block, heavily inked, printed once

B block A, inked lightly once, printed 16 times, each time shifted 3 mm horizontally in one line to the left (mirror image)

C block A, inked heavily once, printed 16 times, each time shifted 3 mm horizontally in one line to the right (mirror image)

D block A, inked heavily once, printed 10 times, each time shifted 5 mm diagonally in one line to the left (mirror image) and up

E block A, inked lightly once, printed 15 times, each time shifted 3 mm horizontally in one line alternatingly to the left and to the right

F block A, inked heavily once, printed 10 times, each time shifted 2.5 mm vertically in one line up

G block A, inked lightly twice, printed 30 times, shifted each time 5 mm vertically in one line, 15 times upwards, and after the second inking, 15 times downwards

H block A, inked lightly once, printed 15 times, shifted each time in a circle with varying distances

I block A, inked lightly once, printed 15 times, shifted each time in a half circle with varying distances